

O GROAPĂ RITUALĂ DE LA SFÎRȘITUL EPOCII BRONZULUI DESCOPERITĂ LA ORADEA

de
EMÖDI IOAN

Cu ocazia unor lucrări de construcții executate pe platoul Salca¹, aflat în zona sud-estică a orașului Oradea, s-a dezvelit parțial o groapă. Ea avea conturul superior de formă circulară cu diametrul de 1—1,20 m. Locul gropii se profila pe restul terenului, prin culoarea neagră cenușie și prin numeroasele fragmente de ceramică ce se vedeau chiar la suprafață.

Partea superioară a gropii a fost rasă de lama buldozerului, materialele din aceasta ne mai putînd fi recuperate.

După lucrările de salvare, efectuate la golirea conținutului gropii, am observat următoarele:

— Groapa se adîncea în solul virgin cu 50 cm. și avea fundul rotunjit. Presupunem că groapa a fost distrusă pe o adîncime de 30 cm. dimensiune stabilită după stratul de cultură din zonele imediat învecinate.

— Interiorul gropii era umplut (în întregime) numai cu resturi de ardere (cenușă, cărbune) și fragmente ceramice. Vasele de la care proveneau fragmentele au fost sparte înainte și depuse în groapă, deodată cu cenușa, fapt atestat de poziția fragmentelor din același vas aflate la adîncimi diferite.

— Conținutul și structura gropii par să indice că focul se petrecea undeva în altă parte, ca apoi resturile arderii și vasele sparte, probabil ritual, să fi fost depuse în groapă. Aici trebuie să menționăm că pe fundul gropii — pe o porțiune de cca 20—30 cm — s-a observat o ardere, care a modificat culoarea solului pe o adîncime de 2—3 cm. Aceasta s-a petrecut fie printr-o ardere intenționată (purificarea gropii prin foc?), fie mai degrabă prin continuarea arderii mocnite a resturilor aduse de la rug.

¹ Perimetrul arheologic al acestei stațiuni este azi aproape complet acoperit de construcții.

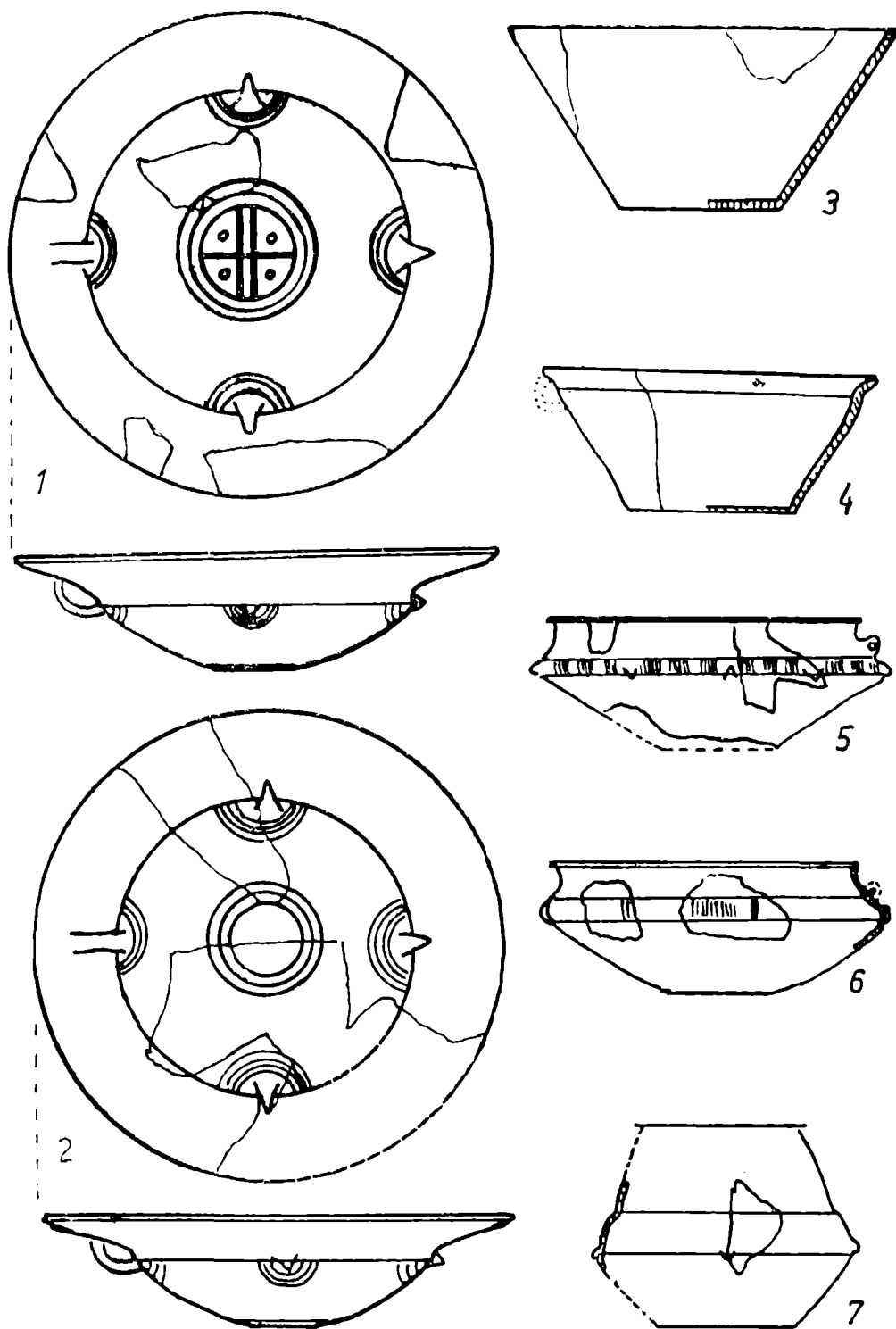

Fig. 1.

— Așa cum am arătat, în interiorul gropii nu au mai fost găsite alte materiale, care sînt atît de tipice așa-ziselor gropi menajere. Ne referim aici la chirpici, oase, unelle etc.

Faptul că în groapă s-au depus numai martorii arderii și vase adiacente, în majoritatea lor întregibile, și numai un număr înfim de alte fragmente, ne sugerează ideea că ne aflăm în fața unei gropi de mormînt (cenotaf) sau în orice caz a unei gropi cultice. Aici trebuie să amintim că astfel de „morminte”, în care nu s-au găsit oase calcinate, au mai fost găsite și în alte puncte din Bihor. Ne referim aici, în primul rînd, la descoperirile din peșterile aflate pe valea Crișului Repede.

Din fragmentele ceramice recuperate s-au putut restaura 10 vase, alte trei au fost reconstituite grafic. Aproape toate vasele sînt de culoare neagră lustruită. Fac excepție vasele din fig. 1/3 și 2/5 care sînt cenușii. Dintre fragmentele nerestaurabile, unele sînt de culoare cafenie (fig. 4/1,9). Toate vasele sînt îngrijit lucrate și confecționate dintr-o pastă fină, fără impurități. Cîteva din fragmentele vaselor au suferit ușoare arderi secundare.

Descrierea inventarului

1. Castron de forma unei calote, cu buza dreaptă și puternic răsfrîntă, avînd pe umăr o toartă și 3 proeminențe cronice, însoțite de 8 semicercuri canelate. Pe fundul vasului sînt dispuse 3 caneluri concentrice late, în mijloc aflîndu-se înscrisă o cruce dublă, canelată și cîte o alveolă adîncită în cele patru intervale ale brațelor (fig. 1/1).

Dimensiuni: diametrul 31,5 cm, înălțimea 7,5 cm.

2. Castron de același tip, avînd fundul neornamentat iar toarta și proeminențele marcate, în partea inferioară, de cîte 4 semicercuri de linii subțiri, adîncite (fig. 1/2).

Dimensiuni: diametrul 29,5 cm, înălțimea 7,5 cm.

3. Castron de aceeași formă, avînd pe fund 3 cercuri canelate și proeminențele însoțite de 6 caneluri înguste. Pe corp, în 4 puncte dispuse simetric, sînt adîncite 4 alveole circulare (fig. 2/1).

Dimensiuni: diametrul 28,5 cm, înălțimea 7 cm.

4. Castron cu aceeași formă, dar avînd sub proeminențe două grupe de cîte 3, respectiv 4 linii subțiri. Sub toartă sînt dispuse 3 fascicule de linii. Cele patru grupe de semicercuri, aflate în dreptul proeminențelor și torțiilor, sînt unite prin 4 arcuri de cerc de cîte 4 linii trasate neglijent (fig. 2/2).

Dimensiuni: diametrul 31,5 cm, înălțimea 7 cm.

5. Castron din buza căruia au fost trase 4 proeminențe alungite, (lobi), dintre acestea două lipsesc. Pe fundul înconjurat de 3 caneluri late este înscrisă o cruce canelată și 4 alveole, în cele 4 intervale (fig. 3).

Dimensiuni: diametrul 33 cm, înălțimea 13 cm.

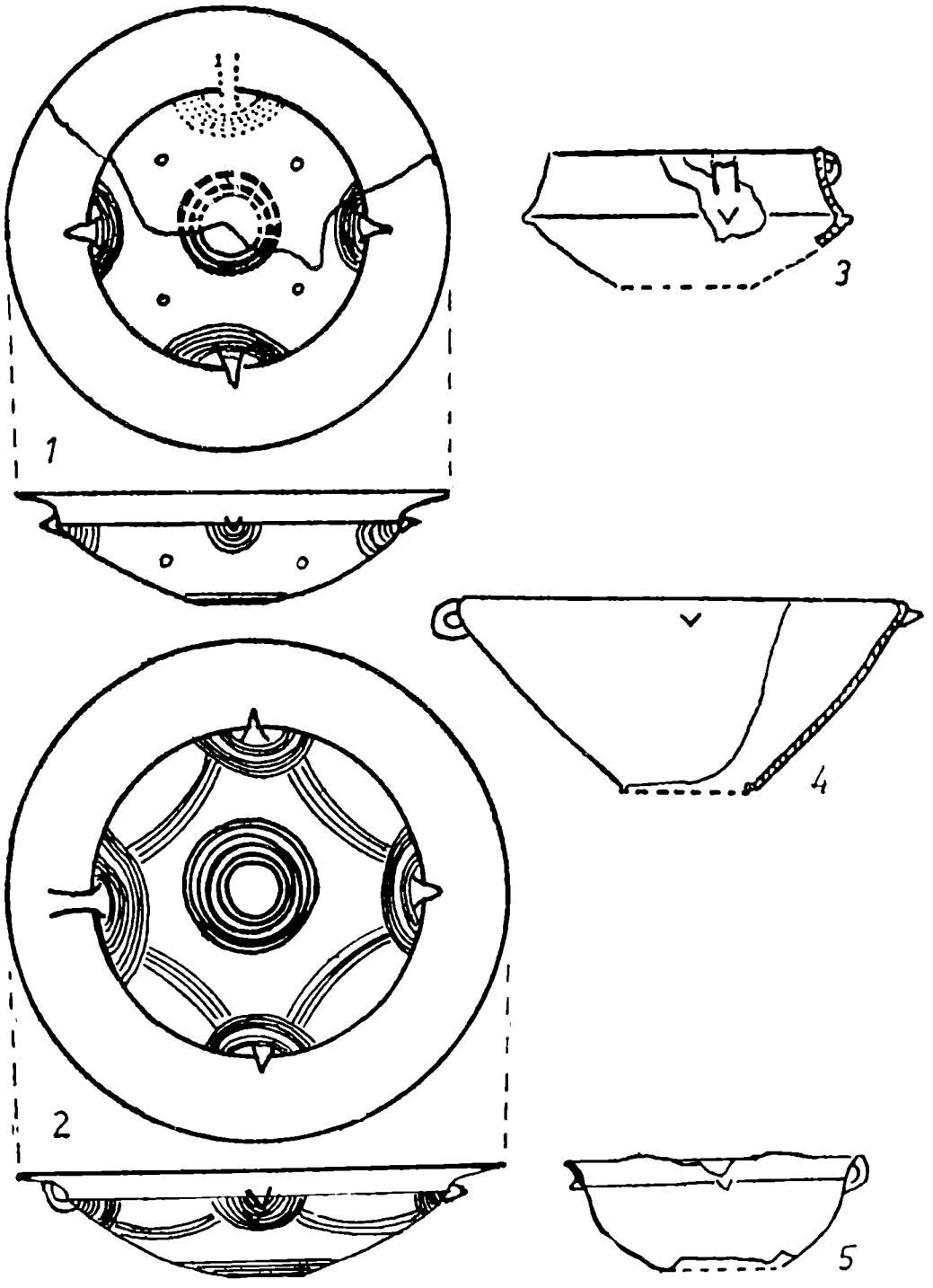

Fig. 2.

6. Castron adânc de formă tronconică (fig. 1/3).

Dimensiuni: diametrul gurii 26 cm, înălțimea 12 cm.

7. Fragment dintr-un castron de formă tronconică cu pereți ușor văluriți, buza puțin răsfrîntă (fig. 1/4).

Dimensiuni: diametrul 22 cm, înălțimea 9,5 cm.

8. Strachină cu partea inferioară, tronconică, umeri înguști și rotunjiți, gît scurt și aproape cilindric. Pe gît o mică loartă. Pe umăr sînt dispuse fascicule de linii verticale, iar în spațiile lăsate liber se află proeminențe mici cu vârful îndreptat în sus și în jos (fig. 1/5).

Dimensiuni: diametrul gurii 21 cm, înălțimea 8,5 cm.

9. Fragmente dintr-o strachină asemănătoare cu precedenta, ornamentată pe umeri cu nervuri verticale reliefate (fig. 1/6).

10. Fragment din mijlocul unei oale bitronconice, de fapt un umăr pe care se află o proeminență mică, rotunjită (fig. 1/7).

11. Fragment dintr-un castron ușor bitronconic cu buza dreaptă și o toartă sub care se află o proeminență mică (fig. 2/3).

12. Castron adânc de formă bitronconică, avînd 3 proeminențe și o toartă sub buza trasă spre interior. Fundul lipsește (fig. 2/4).

Dimensiuni: diametrul 29 cm, înălțimea 12,5 cm.

13. Strachină mică cu un profil în „S” alungit cu o toartă și 3 proeminențe sub buza puțin răsfrîntă (fig. 2/5).

Dimensiuni: diametrul 19 cm, înălțimea 6 cm.

14. Fragmente din care nu se pot reconstitui forme și care sînt ornamentate: cu linii subțiri (fig. 4/1—3), caneluri înguste verticale (fig. 4/4—6), caneluri înguste (fig. 4/7—8) și proeminențe (fig. 4/9—11).

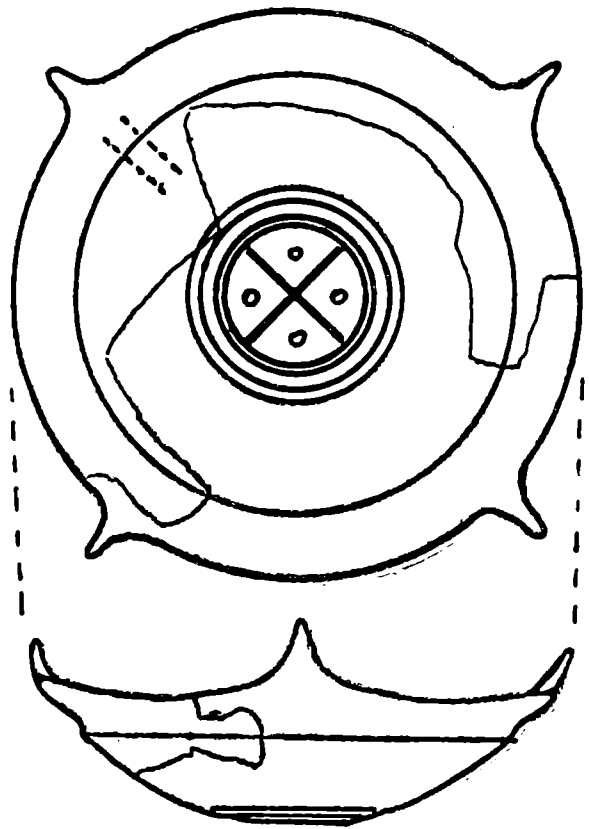

Fig. 3. Oradea Salca. Castron din groapa rituală

Primele patru castroane descrise (fig. 1/1,2; 2/1,2) fac parte din tipul „coif suedez”, cunoscut în mare număr de exemplare în olăria culturilor Otomani², Vatya³ și din grupa Hajdubagos⁴.

Castronul cu buza lobată sau în colțuri poate fi încadrat în același tip de vas. Tehnica lobării buzelor, deși se cunoaște încă în epoca neolitică și în bronzul timpuriu (Pecica, Mokrin, Zimnicea, Dersida)⁵, moda se răspindește abia în bronzul mijlociu, în olăria culturii mormintelor tumulare și apoi a altor populații din bazinul carpatic⁶ și continuă să supraviețuiască pînă în Hallstatt A. În acest sens este elocventă descoperirea de la Susani⁷.

Motivele cruciforme aplicate pe fundul castroanelor (fig. 1/1; fig. 3) sînt o reluare a motivelor similare din bronzul mijlociu⁸, ca de altfel și cele patru alveole circulare⁹ (fig. 2/1). O analogie perfectă, a asociației motivului cruciform canelat cu cele patru alveole situate în intervale, este întilnită însă numai pe un singur fund de vas găsit în peștera de la Călătea, de pe valea Crișului Repede¹⁰.

Vasele tronconice avînd buzele drepte și puțin răsfrînte apar în repertoriul ceramicii culturii mormintelor tumulare, precum și al culturii Piliny (faza timpurie)¹¹, ambele datate în BrC.

Castroanele bitronconice descoperite la Oradea-Salca (fig. 1/5,6) reprezintă o formă cunoscută numai în cadrul fazei mijlocii a culturii

² I. Ordentlich, *Poselenia v Otomani v svete poslednih rascopoc*, în *Dacia* NS. 7. 1963, p. 134, fig. 15 5, 6; I. Bóna, *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*, Budapesta, 1975, pl. 138 4. 139/1, 2; 162 4 etc.

³ I. Bóna, *op. cit.*, pl. 32 1, 2; 43/2; 45 1, 3; 65 5, 11 etc.

⁴ T. Kovács, *A Hajdubagosi bronzkori temető*, în *FoliaArch.* 21, 1970, p. 29, fig. 1 14; 3/9

⁵ Informație amabilă de la N. Chidioșan.

⁶ I. Foltiny, *Halomsiros és Lausitzi kultúra nyomai Szeged környékén*, în *R.F.* 4, 1957, fig. 5 3, 8; 12 4; T. Kovács, *A halomsiros kultúra leletei az Eszakiöldön*, în *Arch.Ért.* 93, 1966, 2, p. 165, fig. 4/16; 9 6—3 14 3; Idem, *Tumulus culture cemeteries of Tiszafüred*, în *Rég. Füz.* 2, 17, 1975, pl. 1, M. 3 3; pl. 33 2; Idem, *op. cit.*, în *FoliaArch.* 21, 1970, p. 39, fig. 8/2, 10; 9 1; I. Ordentlich, *op. cit.*, fig. 15 3; T. Kemenczei, *Die Zagypállalva-Gruppe der Pilinyer Kultur*, în *ActaArchHung.* 19, 1967, p. 2 7, fig. 14 5, 8; 15 5

⁷ I. Stratan, Al. Vulpe, *Der Hügel von Susani*, în *PZ.* 52, 1977, 1, fig. 5, 218; 15 128—130

⁸ I. Bóna, *op. cit.*, pl. 12 15; 139/1, 5; 194 13

⁹ Ibidem, fig. 138 4

¹⁰ Materialele din peștera de la Călătea aparțin unei serii de descoperiri efectuate mai ales în peșterile de pe valea Crișului Repede, care au permis definirea unui grup cultural, denumit de noi Igrîța. Cronologic, obiectivele de la Călătea se înscriu în prima parte a evoluției acestui grup, care a durat pe tot parcursul perioadei BrD (materiale în curs de publicare).

¹¹ T. Kemenczei, *op. cit.*, fig. 4/1; 6 15; 8 2; T. Kovács, *op. cit.*, în *Rég. Füz.* 2, 17, 1975, pl. 2, M. 13/2; pl. 3, M. 25 2; pl. 9, M. 91 1 pl. 31, M. 335 3; T. Kemenczei, *Adatok a Kárpátmedencei halomsiros kultúra vándorkísának kérdéséhez*, în *ArchÉrt.* 95, 1968, 2, p. 168, fig. 4 11, 12; 5 14; 9/4

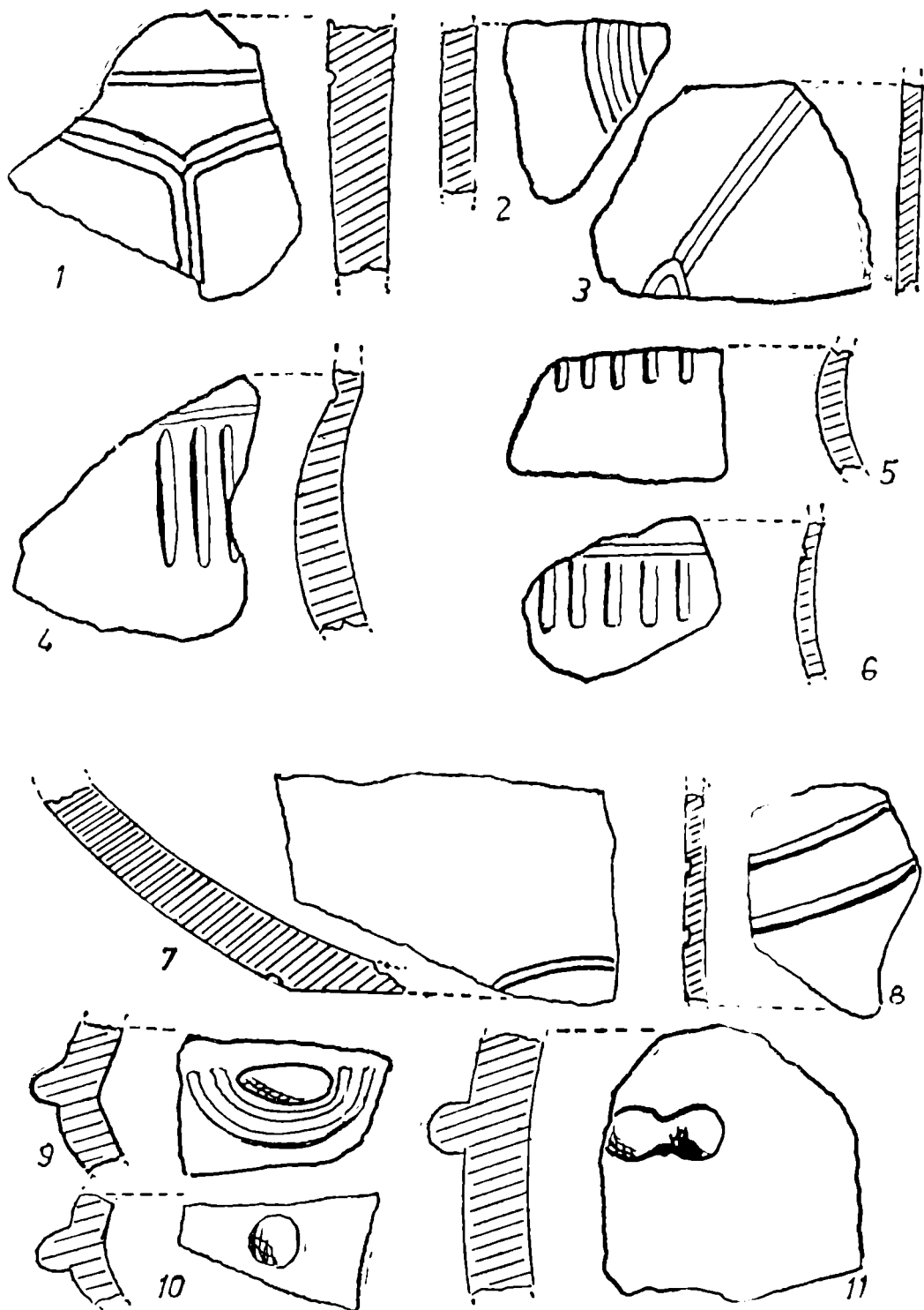

Fig. 1. Fragmente ceramice din groapa rituală. Scara 1/1.

Piliny¹², care a fost încadrată la începutul perioadei BrD. Tot în același mediu găsim corespondențe¹³ și pentru fragmentul de strachină reprodus în fig. 2/3.

Praclica aplicării unor nervuri verticale pe mijlocul diferitelor tipuri de vase (fig. 1/6) a fost adusă de cultura mormintelor tumulare, răspîndindu-se și în olăria culturilor aferente¹⁴.

Încercarea de reconstituire grafică a formei de oală care avea la mijloc o zonă profilată și butoane pe partea inferioară (fig. 1/7) ne trimite spre tipuri de vase cunoscute spre finalul epocii bronzului (BrC—BrD).

Castronul adinc cu buza trasă în interior (fig. 2/4) este cunoscut începînd din perioada BrC¹⁵. În etapa următoare vor apărea și exemplare cu buza fațetată orizontal și, în cele din urmă, canelată¹⁶.

Strachina mică, cu buza răsfrîntă (fig. 2/5) are analogii apropiate în faza timpurie a culturii Piliny, datată în BrC¹⁷.

Dintre fragmentele mici, cel ornamentat cu arcade din linii subțiri (fig. 4/1) aparține probabil unui vas Otomani tirziu (Hajdubagos)¹⁸.

Vase avînd caneluri înguste verticale pe mijloc (fig. 4/4—6) se cunosc în Bihor printre materiale datate la începutul perioadei BrD¹⁹.

Inventarul prezentat mai sus dovedește un amestec de populații, care a avut loc spre finele epocii bronzului în nord-vestul României, în speță în Bihor. Cele cinci castroane, deși sînt forme evolute, ne indică persistența populației autohtone a culturii Otomani. Trebuiește însă semnalat că înafară de aceste vase, nici o altă formă nu mai trădează acest lucru. Celelalte vase se cunosc fie din repertoriul ceramicii culturii mormintelor tumulare, fie din cultura Piliny. Aportul Piliny este sugerat și de faptul că vase tipice ale acestei culturi se cunosc din mai multe descoperiri (cele mai multe inedite) din Bihor (Andrid, Biharea, Giriș, Sanislău, Tărian, și Voivozi). Deplasarea spre

¹² Idem, *A Piliny kultura tagolása*, în *Arch Ert*, 92, 1965, 1, fig. 8 17; 10 10

¹³ Ibidem, fig. 10/7

¹⁴ N. Kalicz, *Későbronzkori urnatemető Igrici község határában*, în *HOME*, 2, 1958, pl. 1, 2; T. Kovács, *op. cit.*, în *RégFüz*, 2, 17, 1975, pl. 1, M. 1/1; pl. 21, M. 217 1; I. Bóna, *A Tiszakeszi későbronzkori leletek*, în *HOME*, 3, 1963, pl. 1/1, 2; O. Trogmayer, *Das Bronzezeitliche Gräberfeld bei Tápé*, Budapest, 1975, pl. 17, M. 218 1; 224/2; 422/1; 518 2, 3; 656 7; T. Kemenczei *op. cit.*, în *ActaArchHung*, 19, 1967, pl. 5/14; 8 6

¹⁵ T. Kemenczei, *op. cit.*, fig. 1/7; 6/4; 13 4; T. Kovács, *op. cit.*, în *ArchErt*, 93, 1966, 2, fig. 7/1, 8; 12/1; 18/5

¹⁶ I. Stratan, Al. Vulpe, *op. cit.*, pl. 10; G. I. Smirnova, *Complexele de tip Gáva-Holihradý*, în *SCIVA*, 25, 1974, 3, p. 363, fig. 2/14, 23

¹⁷ T. Kemenczei, *op. cit.*, fig. 9/14; 10/20 (fără proeminente).

¹⁸ T. Kovács, *op. cit.*, în *FoliaArch*, 21, 1970, fig. 3/7, 8; I. Ordentlich, *op. cit.*, fig. 15/1, 4

¹⁹ I. Emödi, *O locuință de la sfîrșitul epocii bronzului descoperită la Oradea*, în *Lucrări Științifice, Oradea*, 1978, fig. 1/1, 2 (în curs de apariție); Idem, *Noi date privind sfîrșitul epocii bronzului în regiunea Crișurilor* (comunicare ținută la Colocviul (VII) privind Epoca Bronzului, București, 23—25 XI 1978). A se vedea și nota 10.

sud-est a unor grupe Piliny a fost deja semnalată mai demult²⁰. Formele ceramice caracteristice tumularilor sînt venite aici probabil prin intermediul culturii Piliny. Trebuie amintit însă faptul că în Bihor au apărut, e drept în număr mic, și materiale aparținătoare culturii mormintelor tumulare, cît și grupei Hajdubagos (inedite²¹).

Din analogiile amintite, vasele aflate pe vatra descoperită pe terasa Salca, se pot plasa la finele etapei C sau începutul perioadei D a epocii bronzului. O datare mai tîrzie nu este plauzibilă, deoarece doar puține din formele ceramice ale acestei descoperiri se mai regăsesc în repertoriul olăriei răspîndite în Bihor în cursul perioadei BrD.

UNE FOSSE RITUELLE DE LA FIN DE L'ÂGE DE BRONZE DÉCOUVERTE À ORADEA

(Résumé)

L'article décrit le matériel céramique trouvé dans une fosse rituelle, découverte à l'occasion des travaux édilitaires exécutés sur la terrasse Salca d'Oradea.

Le matériel présenté, ajouté à d'autres découvertes de même genre, prouve qu'un mélange de populations a eu lieu au début de la période BrD en Bihor, par la pénétration des groupes de la culture Piliny, qui, ensemble avec la population autochtone de la culture Otomani — donneront naissance au groupe Igrîța, qui a évolué dans cette région tout au long de la période BrD.

²⁰ K. Horedt, *Problemele ceramicii din bronzul tîrziu din Transilvania*, în *Studii și comunicări*, Sibiu, 13, 1967, p. 145

²¹ Grupa Hajdubagos s-a format din amestecul populației Otomani cu cea a culturii mormintelor tumulare (T. Kovács, *op. cit.*, p. 27)